

Sygn. akt V CSK 147/18

POSTANOWIENIE

Dnia 5 czerwca 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Wojciech Katner (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Marian Kocon

SSN Krzysztof Strzelczyk

w sprawie z wniosku O. W.

przy uczestnictwie A. G.

o podział majątku,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym

w Izbie Cywilnej w dniu 5 czerwca 2019 r.,

skargi kasacyjnej uczestnika postępowania

od postanowienia Sądu Okręgowego w J.

z dnia 23 listopada 2017 r., sygn. akt II Ca [...],

**uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę
Sądowi Okręgowemu w J. do ponownego rozpoznania
wraz z rozstrzygnięciem o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Postanowieniem z dnia 23 listopada 2017 r. Sąd Okręgowy w J. oddalił apelację uczestnika postępowania A. G. od postanowienia Sądu Rejonowego w J. z dnia 8 czerwca 2017 r., którym dokonany został podział majątku O. W. i A. G. w ten sposób, że po ustaleniu składu majątku wspólnego wnioskodawczynie i uczestnika przyznał na wyłączną własność wnioskodawczynie własnościowe spółdzielcze prawo do opisanego szczegółowo lokalu mieszkalnego, położonego w W., zasądzając od uczestnika, któremu zostały przyznane pozostałe składniki majątku, w szczególności prawo własności dwóch szczegółowo wskazanych nieruchomości i prowadzone przez niego przedsiębiorstwo, spłatę na rzecz wnioskodawczynie w kwocie 327 618 złotych, rozłożonych na trzy raty. Ustalając wartość mieszkania Sąd Rejonowy uwzględnił obciążenie hipoteczne w wysokości 239 143 złotych, stąd realną wartość mieszkania ustalił na kwotę 281 491 złotych. Z tytułu rat uczestnik spłacił od czasu ustania wspólności majątkowej małżeńskiej kwotę 132 258,94 złotych, a wnioskodawczynie – 6 050 złotych. Na maj 2017 r., a więc tuż przed wyrokowaniem w sprawie, zadłużenie wynosiło 239 143 złotych.

W wyniku rozpoznania apelacji Sąd drugiej instancji podzielił ustalenia faktyczne i ocenę prawną dokonane przez Sąd Rejonowy. Odniósł się także do orzecznictwa Sądu Najwyższego, dzieląc stanowisko o braniu pod uwagę przy uwzględnieniu wartości nieruchomości niespłaconego kredytu zabezpieczonego hipoteką, a więc obciążenie hipoteczne (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 29 września 2004 r. II CK 538/03 i z dnia 5 października 2000 r. II CKN 611/99, nie publ. oraz uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 25 czerwca 2008 r. III CZP 68/08, OSNC 2009, nr 7-8, poz. 99).

W skardze kasacyjnej uczestnik zarzucił Sądowi Okręgowemu naruszenie przepisów prawa procesowego, tj. art. 567 § 3 w związku z art. 684 i art. 212 § 2 i 3 k.p.c, i w konsekwencji błędne rozliczenie spłat powstałych w wyniku podziału majątku wspólnego, skutkujące zawyżeniem wysokości spłaty należnej wnioskodawczynie w zakresie wartości własnościowego spółdzielczego prawa do lokalu, z uwzględnieniem obciążenia hipotecznego. W zakresie prawa materialnego

naruszenia dotyczą art. 46 k.r.o. w związku z art. 1035 i nast. k.c. oraz art. 684 k.p.c. i art. 210, 211 i 212 k.c. przez błędne zastosowanie i nie dokonanie podziału całego majątku w sposób logicznie i matematycznie poprawny. Skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego postanowienia i poprzedzającego go postanowienia Sądu Rejonowego, celem ponownego rozpoznania i orzeczenia o kosztach postępowania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zarzuty skargi kasacyjnej odnoszące się do naruszenia przepisów postępowania łączą się z zarzutami dotyczącymi prawa materialnego, dlatego należy je rozpoznać wspólnie, wspólnie też podniesione zarzuty albo będą zasadne, albo bezzasadne.

Nawiązując do przepisów wskazanych w skardze kasacyjnej jako podstawa zarzutów procesowych potwierdzić należy, że art. 567 § 3 k.p.c. nakazuje stosować odpowiednio przepisy o dziale spadku do postępowania o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej, gdyż nie ma przepisu prawa, który reguluje samodzielnie sposób ustalania wartości majątku podlegającego podziałowi. Jest to istotne szczególnie wtedy, gdy w skład majątku wspólnego byłych małżonków wchodzi nieruchomość i jest ona obciążona hipoteką ustanowioną przez małżonków dla zabezpieczenia zaciągniętego przez nich długu. Wskazane odesłanie prowadzi do zastosowania art. 684 k.p.c., według którego skład i wartość spadku podlegającego podziałowi ustala sąd, decydując także po przyznaniu nieruchomości jednemu z byłych małżonków o wysokości należnej spłaty lub dopłaty. Staje się więc ważne, czy na ustaloną wartość nieruchomości ma wpływ hipoteka obciążająca nieruchomość.

W tej kwestii występują dwa stanowiska. W pewnym czasie w orzecznictwie ugruntował się pogląd, że podział majątku wspólnego, podobnie do działu spadku obejmuje tylko aktywa, a więc prawa majątkowe o charakterze rzeczowym i obligacyjnym, nie obejmuje natomiast pasywów, czyli długów. To oznaczało, że sąd nie powinien ustalać ani występowania długów i ich wysokości, ani orzekać o ich spłacie (por. zwłaszcza postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 26 września 1968 r. III CRN 209/68, OSNCP 1969, nr 6, poz. 112 oraz (w składzie siedmiu

sędziów) z dnia 5 grudnia 1978 r. III CRN 194/78, OSNCP 1979, nr 11, poz. 207, a także z dnia 20 września 2000 r. I CKN 295/00, OSNC 2001, nr 2, poz. 32).

Zmiany ustrojowe związane z gospodarką rynkową, wzrost zamożności społeczeństwa, obserwowany od pierwszej dekady XXI wieku wzmożony obrót nieruchomościami i widoczny wzrost ich cen, wszystko to razem spowodowało, że w doktrynie i orzecznictwie pojawił się, wcześniej nieznany, pogląd o potrzebie uwzględniania zabezpieczeń kredytowych, w tym najczęstszej hipoteki, powstałych w czasie trwania wspólności majątkowej małżeńskiej, w razie ustalania wartości nieruchomości i następnie dokonywaniu rozliczeń między małżonkami po ustaniu wspólności (por. przywoływaną już uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 25 czerwca 2008 r. III CZP 58/08; wśród wielu postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 21 marca 2013 r. II CSK 414/12 i z dnia 26 września 2013 r. II CSK 650/12, nie publ.).

Podniesiony punkt widzenia nie trwał długo, z uwagi na przekonującą krytykę doktryny i po wpływie zgłaszanych obiekcji w orzecznictwie sądów powszechnych. W rezultacie obszernie uzasadnione stanowisko przeciwne zostało wyrażone w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 26 stycznia 2017 r. w sprawie I CSK 54/16 (nie publ.). Oddalając skargę kasacyjną uczestnika postępowania Sąd Najwyższy podzielił pogląd Sądów pierwszej i drugiej instancji, które ustaliły wartość nieruchomości lokalowej (mieszkania) bez pomniejszania jej o pozostałą do spłaty część kredytu zabezpieczonego hipoteką obciążającą spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu. W rezultacie zostało zaprezentowane stanowisko, że w postępowaniu o podział majątku wspólnego po ustaniu ustawowej wspólności majątkowej, sąd – ustalając wartość wchodzącego w skład majątku wspólnego spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu mieszkalnego, obciążonego hipoteką zabezpieczającą udzielony małżonkom kredyt bankowy – uwzględnia wartość rynkową tego prawa, z pominięciem wartości obciążenia hipotecznego.

Jako uzasadnienie wyrażonego stanowiska nastąpiło nawiązanie do orzecznictwa, prezentującego pogląd o możliwości dzielenia jedynie aktywów, a więc zwłaszcza prawa rzeczowego mającego określoną wartość rynkową, a nie rozliczenia nie spłaconych jeszcze długów, obciążających nadal – mimo

ustania ustawowej wspólności majątkowej – oboje małżonków na skutek czynności prawnych podjętych przez nich w czasie trwania wspólności (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 sierpnia 1979 r. III CRN 137/79, OSNCP 1980, nr 2, poz. 33 oraz uzasadnienia: uchwały Sądu Najwyższego z dnia 19 maja 1989 r. III CZP 52/89, OSNCP 1990, nr 4, poz. 60 i postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 7 kwietnia 1994 r. III CZP 41/94, Biul. SN IC 1994, nr 5, s. 22). Wskazując motywy zajętego poglądu w sprawie I CSK 54/16, zwrócono uwagę na to, że obciążenie hipoteką nie ma w praktyce obrotu nieruchomościami wpływu na ich wartość rynkową, lecz na sposób rozliczenia – między stronami umowy przenoszącej własność – ceny jej nabycia, odzwierciedlającej wartość rynkową. Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy w uzasadnieniu postanowienia hipoteka obciążająca nieruchomość byłych małżonków, będących zarówno dłużnikami osobistymi, jak i dłużnikami rzeczowymi banku (do chwili podziału) nie ma wpływu na wartość rynkową nieruchomości, przyjmowaną przez sąd za podstawę ustalenia wysokości spłaty lub dopłaty należnej drugiemu małżonkowi, który nie otrzymuje nieruchomości lub prawa do lokalu. Podział majątku wspólnego, w tym przyznanie prawa do lokalu jednemu z małżonków, nie rzutuje bowiem w jakikolwiek sposób na utrzymywanie się solidarnego i osobistego zobowiązania obojga małżonków do spłaty kredytu także po dokonaniu podziału majątku wspólnego.

Stanowisko przyjęte w postanowieniu w sprawie I CSK 54/16 spotkało się z aprobatą doktryny, według której za poglądem tym przemawiają argumenty, które można usystematyzować, jako po pierwsze wskazanie, że przyznanie obciążonego przedmiotu w postępowaniu działowym o obniżonej wartości nie jest prawnie skutecznym obciążeniem z tytułu umowy kredytu wyłącznie tego uczestnika, któremu przyznano określony przedmiot. Nadal w mocy wobec banku pozostaje solidarne zobowiązanie uczestnika na rzecz którego zasądzono spłatę i może być skutecznie dochodzone. W rezultacie wskazany uczestnik może zostać zmuszony do spłacenia całości kredytu, mimo że nie otrzymał ani nieruchomości ani pełnej spłaty, gdyż zgodnie z regułami odpowiedzialności solidarnej, to wierzyciel wybiera dłużnika solidarnego, od którego dochodzi zaspokojenia, drugiemu zaś pozostaje roszczenie regresowe na ogólnych zasadach art. 376 k.c. Po drugie, odrzucany punkt widzenia powodowałby konieczność przewidywania, jak w przyszłości

przebiegałaby realizacja zobowiązania kredytowego, a to nie należy do sądu działowego i jest ponadto z uwagi na niepewność powstania zdarzeń przyszłych – niemożliwa do ustalenia. Po trzecie, ustalenie wartości przedmiotu majątkowego pomniejszonego o obciążenie hipoteką jest trudne do ustalenia, jeśli kredyt jest wyrażony w walucie obcej, a spłata jest uzależniona (jak to miało miejsce w rozpoznawanej sprawie) od zmieniających się kursów walut, wreszcie, po czwarte, w uzasadnieniu postanowienia Sąd wskazał, że prekluzja z art. 618 § 3 k.p.c. nie ma zastosowania, jeżeli po podziale majątku wspólnego jeden z byłych małżonków dokonał spłaty zobowiązania solidarnego, ciążącego na obu małżonkach, a przemawia za tym to, iż dokonany dział nie wywiera wpływu na zobowiązania zaciągnięte wspólnie w czasie trwania wspólności ustawowej, a które należy oceniać według przepisów k.c. o zobowiązaniach solidarnych. Mimo opowiedzenia za wyrażonym stanowiskiem zaznaczyć trzeba, że obie koncepcje mogą prowadzić do narażenia któregoś z małżonków na konieczność spłacania kredytu ponad udział, jednak małżonkowie winni się z tym liczyć, jeżeli nie decydują się na umowny podział majątku wspólnego.

Ten sam kierunek interpretacyjny znalazł się w kolejnych orzeczeniach Sądu Najwyższego, o czym świadczy uzasadnienie uchwały podjętej w składzie siedmiu sędziów z dnia 27 lutego 2019 r. III CZP 30/18, z zastrzeżeniem niemożliwości zajęcia uniwersalnego stanowiska, poprawnego dla każdej sprawy działowej. Podobnie wypowiedział się Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 28 marca 2019 r. III CZP 21/18, w której podzielił z pewnym zastrzeżeniem ogólnie wyrażoną tezę, że w sprawie o podział majątku wspólnego małżonków, obejmującego nieruchomość obciążoną hipoteką zabezpieczającą udzielony małżonkom kredyt bankowy, sąd – przydzielając tę nieruchomość na własność jednego z małżonków – ustala jej wartość, jeżeli nie przemawiają przeciwko temu ważne względy, z pominięciem wartości obciążenia hipotecznego. Jak zwraca się uwagę w uzasadnieniu tej uchwały, mogą wystąpić sytuacje nietypowe, natury podmiotowej, np. szczególna sytuacja osobista lub majątkowa byłych małżonków – albo przedmiotowej – np. proporcje wartości obciążenia i wartości nieruchomości, i wtedy uwzględnienie obciążenia przez odliczenie nominalnej wartości hipoteki albo w inny sposób, przez jej odliczenie lub stosowne uwzględnienie - nie jest

wyłączone. Innej ocenie mogą podlegać stany faktyczne, w których samo istnienie hipoteki na nieruchomości może wpływać na jej wartość, a innej te sytuacje, w których małżonkowie dążą do pomniejszenia wartości nieruchomości o kwotę długu osobistego zabezpieczonego hipoteką lub gdy zgodnie ustalą sposób rozliczenia takiego długu; odmienna jest także sytuacja, w której małżonkowie są wyłącznie dłużnikami rzeczowymi. Tak więc sąd rozpoznający daną sprawę winien ustalić, czy w tej sprawie występują ważne względy, które przemawiają przeciwko przyjętemu w uchwale sposobowi ustalenia wartości nieruchomości.

Przychylając się do przedstawionego stanowiska należy uwzględnić skargę kasacyjną pozostawiając Sądowi Okręgowemu ponowne rozpoznanie sprawy i rozważenie, czy ma zastosowanie ogólna reguła wynikająca z aprobowanych uchwał Sądu Najwyższego oraz, czy nie występują ważne względy, które nakazywałyby odstąpić od tej reguły. Uwaga ta, ze względu na dostrzeżenie błędu rachunkowego, powodującego swoisty „podział” również kwoty obciążenia hipotecznego odnosi się także do zarzutu naruszenia przepisów prawa materialnego (art. 46 k.r.o. w związku z art. 1035 i art. 684 k.p.c. oraz art. 210, art. 211 i art. 212 k.c.).

Z tych względów na podstawie art. 398¹⁵ § 2 k.p.c. należało orzec jak w sentencji, rozstrzygając o kosztach postępowania na podstawie art. 108 § 2 w związku z art. 398²¹ k.p.c.